

K DVADSIATEMU VÝROČIU OSLOBODENIA

(Vedecká konferencia na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského)

Pri príležitosti 20. výročia oslobodenia Vedecká rada Filozofickej fakulty Univerzity Komenského usporiadala vedecké konferencie, na ktorých sa zhodnotil teoretický a metodologický prínos odborov pestovaných na fakulte a analyzovali sa aj celkové predpoklady ich ďalšieho rozvoja. V tomto čísle Otázok marxistickej filozofie uverejňujeme úvodné referáty súdruhov I. Hrušovského, A. Siráckeého a J. Šefránka. Rokovanie sa rozvíjalo vcelku v kritickom duchu a lišilo sa zásadne od jubilejných a oslavných konferencií minulých čias. Závery zo zasadnutia prijala potom Vedecká rada Filozofickej fakulty Univerzity Komenského ako významný podnet pre ďalšiu, náročnejšiu a zodpovednejšiu vedeckú i pedagogickú prácu na fakulte.

R.

DVADSAŤ ROKOV NAŠEJ VEDY A FILOZOFIE

IGOR HRUŠOVSKÝ

Oslobodenie roku 1945, februárové udalosti roku 1948 a XX. sjazd KSSS sú významnými medzníkmi v histórii našej filozofie. Roku 1945 nastúpila marxistická filozofia cestu v boji o revolučnú premenu skutočnosti. Je fakt, že sa vtedy vytvorili neobyčajne priaznivé podmienky pre rozvoj skutočne progresívneho myslenia. Zásadne platí, že v socializme má skutočne vedecká filozofia optimálne podmienky svojho rozvoja a musí mať nanajvýš pozitívny zástoj. Vyplýva to z najhlbšej podstaty socialistického zriadenia.

Na sjazde umelcov a vedeckých pracovníkov v Banskej Bystrici koncom augusta 1945 sme konštatovali, že vďaka víťazstvu pokrokových spoločenských tendencií sa utvárajú podmienky tak plodného a životného začlenenia kultúrnej, vedeckej a filozofickej tvorby do národného telesa, ako to v našej histórii dosiaľ nebolo. Z faktu hlbokého funkčného začlenenia a širokej verejnej kontroly kultúrnej tvorby vyvierajú oprávnená nádej, že veda a filozofia budú mať naďalej výsostne spoločenské poslanie a rovnako je oprávnený pocit istoty, že svojej progresívnej úlohe ostanú verné. Vyslovili sme aj nádej, že koordinácia spoločensko-hospodárskych funkcií a ich plánovitý rozvrh podmieni aj možnosti úzkej spolupráce pracovníkov jednotlivých oblastí vedy na jednotnej a rozsiahlej pokrokovej základni. (Por. *Sborník z I. sjazdu umelcov a vedeckých pracovníkov 27. a 28. augusta 1945 v Banskej Bystrici*, Bratislava 1946.) Okrem toho hneď v prvých dňoch

po oslobodení sme vyjadrili presvedčenie, že jednotný a konvergentný vývin kultúry, vedy a filozofie zaručuje dokonale iba socialistická spoločnosť, pretože ideová tvorba nie je viacej nástrojom zneužívania z hľadiska určitých reakčných a parciálnych záujmov a pretože sa už tvoria predpoklady pre jednotnú ideovú superštruktúru ako ukazovateľku smeru ďalších ideových výbojov za lepším a hlbším poznaním sveta. Takáto superštruktúra — ako sme sa už vtedy vyslovili — je nielen jednotná, ale zároveň bez absolutistických snáh a umožňujúca ďalšie poznákové výboje v povedomí neuzavrenosti nášho vedenia a poznávania. (Por. úvodník o vede a socializme v Pravde 5. mája 1945.) Na spomenutom sjazde v Banskej Bystrici sme ďalej doslova konštatovali, že jednota vedy, používajúc dialektickú metódu skúmania, nemá statický a racionalistický charakter ako ideové sumy kedysi v minulosti, ale aj otvorenou štruktúrou s možnosťami ďalších teoretických výbojov. V ďalšej súvislosti sme hovorili o tom, že v oslobodenej republike veda síce nemôže byť izolovanou spoločensko-kultúrnou zložkou, ale že by bolo na škodu vedeckému vývinu, ak by sa obmedzovala sloboda vedeckého bádania. Obmedzovanie a hatenie slobodnej vedeckej tvorby bolo vždy príznakom sociálnej reakcie. Pokroková spoločnosť nepotrebuje vedeckú tvorbu nejakou formou nátlaku dirigovať, pretože vedecký pokrok je najlepšie zaručený, keď sú preň prosto naporúdzi priaznivé spoločenské podmienky. Nevyhnutný predpoklad skutočnej slobody vedeckej tvorby je objektívne poznanie zákonitostí reálneho diania a spoločensko-kultúrnych procesov. Sloboda vedy — hovorili sme — nespočíva teda v anarchistickej nezávislosti od tohto poznania, ale vždy v snahe po objektívnom poznaní týchto zákonitostí. Čím vyšší a adekvátnejší stupeň poznania sveta sme dosiahli, tým bezpečnejšie predvídame udalosti, tým slobodnejšie sa orientujeme vo svete, tým dokonalejšie a účelnejšie svet ovládame. Skúsenosť a prax dirigovaná vedeckou teóriou navzájom zasa pomáhajú zlepšovať vedecké poznatky. Nakoľko moderná veda nesmeruje absolutisticky k nijakým stuhnutým a uzavretým systémom poznania, je tu vždy sloboda zväčšovať pokladnicu vedy. (Por. uvedený *Sborník*.) Aj v prvom ročníku Kultúrneho života sa znovu akcentuje, že ak tzv. absolútna sloboda vedeckého pracovníka je zrejme holá ilúzia, skutočná sloboda je v uvedomelom osvojení si spomenutých spoločenských závislostí a zákonitostí sociálneho vývinu a v možnostiach tým daných, účinne sa vyhýbať vplyvom všetkých imperatívov, ktoré sú zo spoločenskej stránky reakčné a z ideovej stránky dogmatické a nevedecké. (Por. štúdiu o vede v živote spoločnosti v Kultúrnom živote 1946, 5.)

Po oslobodení roku 1945 začala sa u nás prudko šíriť marxistická filozofia, socialistické uvedomenie širokých mas začalo stúpať a postupne sa formovala aj nová, socialistická inteligencia. Fakt je, že po roku 1945 a najmä 1948 vytvorili sa neobyčajne priaznivé podmienky pre rozvoj skutočne progresívnej kultúry a vedy. No čoskoro zasiahli do našej vedy a najmä spoločenských vied veľmi naliehavo hľadiská politickej funkčnosti a bezprostrednej spoločenskej zaangažovanosti. Čoskoro sa na vedu a hlavne na tzv. ideologické disciplíny začalo veľmi dôrazne apelovať, aby čo najpohotovejšie slúžili najaktuálnejším otázkam praxe a politicko-ideovým potrebám. V pofebruárových rokoch aj našu filozofiu často až doslova určovala politika. A tak skvelé možnosti, ktoré poskytovalo socialistické zriadenie, v dôsledku takého utilitárneho chápania filozofie ostali veľkou nevyužitú. Sú v čerstvej pamäti zásahy do tematických plánov i do teoretických koncepcií jednotlivých úloh raz z pozície boja proti kozmopolitizmu, inokedy z platformy boja proti buržoáznemu nacionalizmu a pod. Ideová rozkolísanosť, často predhadzovaná viacerým našim filozofickým pracovníkom, vyvierala predovšetkým z okolnosti, že filozofia zanedbávala práve svoj základný výskum. Takže pokiaľ ide o teoretickú úroveň filozofie, pod firmou dialektického materializmu sa vtedy uplatňoval poväčšine celkom zjednodušený mechanistický materializmus.

To všetko malo svoje historické korene: v etapách revolučných zvrátov predovšetkým filozofická tvorba je bezprostredne ovplyvňovaná ideovo-politickými naliehavosťami. Zo skutočnosti, že svetonázorová orientácia najmä v revolučných epochách dejín má obyčajne veľmi výdatný zástoj v politickej borbe, nasleduje, že na utváranie filozofického myslenia veľmi naliehavo vplývajú ideovo-politické požiadavky.

Avšak zotrvačné uplatňovanie týchto jednostranných hľadísk, charakteristických pre etapu boja o politickú moc, aj v neskorších rokoch, muselo sa prejavovať čoraz zápornejšie.

Dôsledok faktu, že naša veda a osobitne spoločenské vedy a v prvom rade filozofia zanedbali svoju špecifickú problematiku a svoj ústredný výskum, ktorý je predpokladom optimálneho rozvoja aplikovaného výskumu a skutočnej pomoci praxi, bola chronická, mnohoročná stagnácia našej vedy a filozofie. Prejavila sa ona, ako sa u nás na to nesmelo poukazovať už v rokoch pred XX. sjazdom KSSS, časťami deformáciami tvorivého marxistického prístupu. Sporadicky sme mali príležitosti poukázať na nebezpečenstvo ustrnutia teoretickej práce už napríklad pri príležitosti zriadenia našej Akadémie, keď sme naliehali na to, aby sa naša veda a osobitne spoločenské vedy orientovali predovšetkým na základné smery vedeckého rozvoja, na najdôležitejšie teoreticko-odborné problémy, ktoré majú perspektívne ďalekosiahly význam. Najmä však krátko po XX. sjazde a potom až po XXII. sjazde sa aj u nás už celkom otvorene vystupuje proti mechanistickým deformáciám marxistickej filozofie a proti utilitárnemu, apologetickému a komentátorskému ponímaniu vedy vôbec a najmä spoločenských vied.

Fakt je, že naozaj tvorivé ovládanie marxistickej dialektiky vyžadovalo si po oslobodení a hlavne po Februári 1948 niekoľko rokov intenzívneho úsilia. No okrem subjektívnych nedostatkov tlmila rozvoj našej filozofie, a to veľmi citeľne, vtedajšia atmosféra systému kultu osobnosti a dogmatizmu. V takýchto podmienkach nemohla sa žetelne uplatňovať vypätá snaha po skutočne marxistickom výskume konkrétnych javov v celej ich protirečivosti a neprizeralo sa dostatočne na zložité historické súvislosti. Vo zvýšenej miere to platilo, keď sa vynorili náročnejšie, iba kolektívne zvládnuteľné témy, najmä úloha marxistického prehodnotenia našej ideovej minulosti a spracovania *Kapitol z dejín slovenskej filozofie*. Pokiaľ ide o túto úlohu, bolo potrebné najprv vyriešiť viaceré metodologické problémy dejín filozofie a prebojovať tvorivejší marxistický postoj proti dogmatickým snahám, ktoré sa prejavujú v prvom rade v tom, že sa opierajú o niekoľko mechanicky ponímaných všeobecných schém (materializmus — idealizmus, progres — reakcia, ľud — vykorisťovateľ), ktoré sa okrem toho ponímajú abstraktne a nehistoricky. Dogmatici vôbec neprizerajú na otázku špecifičnosti skúmaného javu, jeho vnútornej protirečivosti, podmienok jeho vzniku a vývinových tendencií, mnohostrannosti funkcie tak pokrokových javov, ako aj reakčných, materialistických i idealistických smerov v dejinách filozofie atď. Tieto boje prebiehali ešte v období pred XX. sjazdom KSSS a viedli sa v záujme prekonania stagnácie na poli filozofie a výskumu dejín slovenskej filozofie. *Kapitoly*, ktoré vyšli konečne roku 1957, sú vcelku už dokumentom pomerného úspechu úporných bojov proti dogmatickým snahám v oblasti výskumu a spracovania dejín slovenskej filozofie. Je to prvé marxistické zhodnotenie slovenského filozofického myslenia v celku a je to východisko k práci na prehlbenejších a kompletných syntetických dejinách, ku ktorým sa prikróčilo v nasledujúcich rokoch.

Relatívne veľmi pozitívny ohlas malo aj kolektívne dielo našich filozofických pracovníkov, zamerané na gnozeologické otázky, ktoré vyšlo neskoršie potom pod názvom *Otázky dialektiky poznania*. Aj tento zborník znamenal už zrejmy prínos k ďalšiemu rozvoju našej marxistickej filozofie.

Okrem toho však vyšli v posledných rokoch aj viaceré monografické práce, ktoré pre

svoj tvorivý prístup k vytýčenej problematike možno už hodnotiť ako skutočné obohatenie nášho filozofického myslenia. Treba však konštatovať, že relatívne najpozoruhodnejšie a najhodnotnejšie úspechy dosiahla naša filozofia v oblasti, ktorá sa nikdy nepokladala za eminentne ideologickú, t. j. v oblasti logiky.

Naša veda a filozofia, nadväzujúc na odkaz tvorivého marxizmu, začína si v posledných rokoch už plne uvedomovať, že veda nie je nijaká strnutá štruktúra večných zákonov, ale je otvorenou štruktúrou. Naši filozofickí pracovníci dnes už vcelku odmietajú absolutizmus v teórii pravdy a dogmatizmus istoty a dobre chápu, že dialektika vedeckého poznania nie je nijakým mechanickým postupom. Vo svojej prevažnej väčšine si uvedomujú, že dialektická interakcia teórie s faktovým poznaním a experimentálnou praxou je veľmi zložitým historickým procesom. Úlohy skúmania skutočnosti sa ustavične prehlbujú v dôsledku vzájomného zdokonaľovania tak teoretického prístupu, ako aj ustavičného diferencovania samej praxe.

Pri vytyčovaní výskumných úloh treba sa teda orientovať predovšetkým na uzlové otázky vedy. Táto požiadavka sa v plnej miere vzťahuje aj na spoločenské vedy i na tzv. ideologické disciplíny. To je *conditio sine qua non*, ak sa tieto disciplíny nemajú stať púhym ideologickým *epifenomenom* jednotlivých historických štádií spoločenského vývinu a ich holou apoletikou.

Postulát teoretického predstihu spoločenskej praxe sa plne vzťahuje aj na filozofiu. Len riešením imanentných systémových úloh si veda vytvára optimálne predpoklady pre oblasť svojich aplikácií. Hlboká a osozná vedecká práca vzniká až po rokoch sústredenej, systematickej a intenzívnej práce.

Pokým ide o najbližšie roky, v dôsledku priaznivejších podmienok pre vedeckú tvorbu možno iste právom očakávať ďalší vzostup a skvalitnenie našej filozofickej aktivity. Signalizujú to už viaceré časopisecké i sborníkové štúdie ako aj práce koncentrované na kompletný *Prehľad dejín slovenskej filozofie* a dokumentuje to výrazne aj sborník teoretických prác, ktorý vyšiel vlni pod názvom *Das dialektische Gesetz* a ktorý sa po niekoľkých mesiacoch už aj rozobral.

Pri dnešnej príležitosti je azda vhodné pripomenúť si slová, ktoré sme vyslovili pred dvadsiatimi rokmi na banskobystričskom sjazde: je oprávnená nádej, že koordinovaný a konvergentný vývin jednotlivých vedeckých oblastí bude naďalej vyplývať z vnútorných podmienok vedeckého vývinu a súčasne bude účinne podporovaný celkovým spoločenskokultúrnym prostredím, nerozrývaným takými rozpormi, akých sme boli doteraz svedkami. (Por. uvedený *Sborník*.) Konkrétne skúsenosti posledných rokov nás k tejto nádeji oprávňujú oveľa spoľahlivejšie než hólý entuziazmus prvých mesiacov po oslobodení.

O SOCIOLOGII A UMŔTVOVANÍ MARXISTICKÉHO MYSLENIA

ANDREJ SIRÁCKY

1. Na našej fakulte a vôbec na Slovensku sa sociológia ako osobitná vedecká disciplína za posledných 20 rokov nerozvíjala, a preto hovorí o „zhodnotení teoretického a metodologického prínosu sociológie“, o „tematickom a materiálovom rozšírení výskumu v sociológii“, o „výchove mladého vedeckého dorastu“ atď. je viac než problematické.

Sociológia u nás mala určité tradície, prednášala sa až do roku 1950 aj na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského. Prirodzene, bola to nemarxistická sociológia, jej reprezentantom bol univ. prof. A. Štefánek. Jeho životné dielo *Základy sociografie Slo-*